

A szenvedés értelme I.

Lear király

Ha a shakespeare-i életmű hegyláncolatában minden érték szerint a *Hamlet* a legmagasabb csúcs, a második — amely bizonyos nézetekből az elsőtől egyenlőnek látszik — a *Lear király*. A költő ebben a művében juttatja a legmesszebbmenő következetességgel kifejezésre humanista, haladó társadalmi állásfoglalását.

Mint annyi más shakespeare-i mű, a *Lear király* is ősi mondát feldolgozó irodalmi forrásokra támaszkodik. A trónjáról lányai javára lemondó öreg király története kelta eredetű, és a római hódítás előtti Britanniában játszódik. A költő itt is zavartalanul alkalmazta a történelmi inadvenciókat hangsúlyozó elemeket: az ókorban játszó darabban feudális viszonyokat ábrázol, francia királyt és burgundi fejedelmet szerepeltet, francia—brit háborút is beleszó a cselekménybe. Mint annyi más műve, ez is lényegileg a közelmúltról és az ő jelenéről, az ő jelenének szől, érzelem- és gondolatvilága a nagy történelmi átmenet koráé. A történet a feudális világ felbomlásának, az újkor kezdetének az idejére kell helyoznunk, így foghatjuk fel autentikus reneszánsz-üzenetét.

Felmerül a kérdés: mi a társadalmi háttere a *Lear király* konfliktusának, milyen társadalmi erőket képviselnek szereplői?

Az előbbieken felvázolt álláspont, ha nem gondoljuk tovább kellő körültekintéssel, könnyen vezethet leegyszerűsíthető, következőképpen hamis képlethez. Ilyen képletet javasol — egyébként mélyenszántó fejtegetéseket tartalmazó tanulmányában¹ — az angol Arnold Kettle. Szerinte Lear s mindazok, akik melléje állnak — a régi, feudális világ képviselői; ellenségei viszont az új, burzsoá világ emberei. Nehéz ezt a nézetet elfogadni. A burzsoá világ embereiről Shakespeare semmiféle élettapasztalatot nem szerepeltetett, azon egyszerű oknál fogva, hogy azok az ő idejében még nem jelentek meg az angol társadalomban. A tőkés viszonyok már kialakulóban voltak, de *csupán* kialakulóban; az új világ képviselői még a régi világ társadalmi szerkezetén belül mozogtak. A Kettle-féle képlet, ha következetesen végiggondoljuk, arra az alapjában történelmietlen következtetésre vezetne, hogy a történelmi haladás képviselői egyben az erkölcsi rossz, az emberellenesség képviselői is. Azt is fel kellene tételeznünk, hogy Shakespeare társadalombírálatának fő éle már az elkövetkező, tőkés társadalom visszasságai ellen irányul.

Persze a Kettle-képlet ellenkezője sem lenne helytálló; éppen annyira egyszerűsíthető, a tényeket erőltető szociológiai magyarázat Leart és barátait a feltörekvő polgárság képviselőinek kikiáltani. Valójában mindkét tábor emberei a feudális rendszer uralkodó osztályához tartoznak, mind társadalmi eredetüket és helyzetüket, mind gondolkodás- és cselekvésmódjukat tekintve; egyik sem a polgárság képviselője.

Ne feledjük, hogy a *Lear király* nem történelmi dráma! Forrásokra támaszkodik ugyan, de cselekménye fiktív történet, fő alakjai nem történelmi személyiségek; ezért is értelmezhetjük a régmúltba helyezett történetet reneszánsz korinak.

Az új világ képviselője — maga a szerző. Nem mintha a feltörekvő burzsoázia tudatos képviselőjeként „leplezné le” a régi világot, hanem mint az átmeneti korszak történelmileg lehetséges leghaladóbb tendenciájának exponense, aki érdeklődik a feudális társadalom történelmi meghaladottságát s azt is, hogy ennek a társadalomnak a meghaladása általános emberi érdek, a társadalom túlnyomó többségének a létérdeke. Lear ellenségeinek táborát a társadalmi-erkölcsi megújulás ellenségei, Lear barátainak sorát az e megújulás szükségességét felismerők alkotják.

A *Lear király*ban a szenvedő emberiséget látjuk. Ez a darab az alkotó szenvedéséről szól.² Szép megfogalmazás. És igaz. De *miért* szenved az emberiség? G. Wilson Knight erre a kérdésre az igazságtól igencsak elkanyarodó választ ad. Szerinte ugyanis a darab az emberiség életének tragikus metafizikai felfogását fejezi ki; szereplői „az egyetemes erők homályos szimbólumai”; témája „az emberiség viszonya a világegyetemhez, Edgar kürtje pedig az egyetemes ítélethez hasonló; amely a bűnös embert számadásra hívja”.³

Semmit sem találunk a darab szövegében, ami ezt a felfogást alátámasztaná. Szó sincs arról, mintha valamely emberen kívüli hatalom eleve szenvedésre kárhoztatta volna az emberiséget. Semmiféle utalás sincs arra, hogy ember és világ-egyetem tragikus konfliktusában gyökerezne az elkerülhetetlen és vég nélküli emberi szenvedés. A darab személyei a legkevésbé sem „az egyetemes erők homályos szimbólumai”, hanem nagyon is hús-vér emberek, akiknek pszichikuma, belső fejlődése pontosan és következetesen tükrözi társadalmi körülményeiket és azok alakulását. Nagyon is világosan és egyértelműen nevezi meg a szöveg — látni fogjuk a továbbiakban — az emberi szenvedés konkrét, társadalmi okait. Ezekről szól, végső soron, a *Lear király*.

Sok tanulmány szerző ismerte fel, hogy a darab szereplői nem hivatkoznak túlvilági, isteni erőkre. Harley Granville-Barker ezért *pogány* darabnak nevezi a *Lear királyt*, amely nélkülözi az isteni igazságszolgáltatás kényelmes támaszát.⁴ Maga Wilson Knight is elismeri ezt; szerinte a *Lear király* „naturalista” darab; a sokszor említett istenek halvány színekkel ábrázoltak, inkább természetesek, mintsem természetfelettek, „inkább az emberi elme szüleményei, mintsem mindenható vezető erők”⁵.

Valójában, nézetünk szerint, nem pogány, azaz a kereszténységtől eltérő hit nyer kifejezést a *Lear királyban*, hanem a reneszánsz eszmiség leghaladóbb, laikus, mindenféle természetfeletti elvető világnézete. Fájdalmában Lear természeti erőkhöz fohászodik; szörnyűséges átkaiban is természeti csapásokat hív ellenségeire, nem túlvilági büntetésért esedez. Ha volna égben igazság, a fényűzőknek azt kellene túrniuk, „amit túrnek a nyomor fiai”⁶ (76.), de nyilvánvalóan nem teszik; Lear már tudja: az égben sem igazság, sem támasz, sem vigasz. Mikor öntudatát vesztett apjára rátalál, Cordelia orvoshoz fordul, az „ható füvek” természetes erejével kíván segíteni (104—105.); ezeket nevezi Cordelia „szent csodák”-nak:

*Ti szent csodák, s minden fel nem fedett
Erői a földnek, sarjadjatok fel
Könnyűimen, hogy enyhet és segélyt
Nyújthassatok szegény jó betegemnek! (105.)*

A föld még „fel nem fedett erőit” a tudomány hivatott a jó ügyért munkába állítani; Cordelia szava a baconi materializmus szellemében fogant. Ha a továbbiakban még isteneket emleget Cordelia, az már nem egyéb szokványos köznyelvi kifejezésnél.

Shakespeare egész életművéből — sok kommentátora szerint — vallási közöny olvasható ki. Szerintünk többről van szó: a művészi ember- és társadalomábrázolásból a vallásos nézeteket — mint idegen, zavaró elemet — következetesen elhagyó felfogásról. Amit a kor leghaladóbb materialista filozófusai gondoltak, de nyílt szóval csak nagy ritkán mondtak ki, azt Shakespeare a maga eszközeivel, nem tételesen megfogalmazva, de nagyon is egyértelműen kifejezte.

Külön figyelmet érdemel Wilson Knight azon észrevétele, hogy a *Lear királyban* naturalista felfogás jutna kifejezésre. A reneszánsz világnézetnek csakugyan vannak naturalista elemei, és ezek valamelyes mértékben meg is jelennek a darabban. Am a természet erőire való hivatkozás önmagában nem vall naturalista felfogásra; e jelző használatára akkor lennének feljogosítva, ha a szerző természeti tényezőkkel *indokolná* az emberi-társadalmi jelenségeket. Midőn második lányában is csalatkozott, egyensúlyát vesztett öntudattal Lear a gonoszság okát keresi: „Azután boncoljátok fel Regant; nézzétek meg, mi forog a szive körül. A természetben van-e az ok, mely sziveiket így keménnyé teszi.” (86.) Vigasztal szólna számára, ha természeti ok, szervi elváltozás keményítette volna meg leányai szívét; ez tulajdonképpen fel is mentené őket tetteik felelőssége alól. Csak-hogy a cselekmény további fejlődése és a teljes szöveg egyértelműen amelletl szól, hogy nincs ilyen természeti, a lányokat erkölcsileg felmentő ok. Shakespeare számára az efféle magyarázat túlságosan egyszerű, a tényeket leegyszerűsítő volna; megakadályozná a művészi hiteles megindoklások és megoldások kidolgozásában. Indoklásai és megoldásai azért hitelesek, mert az emberi cselekedeteket emberi és társadalmi okokra vezeti vissza. Pontosabban: nála minden tettek és minden szónak *természetes* — és nem természeti — oka van, olyan, amely alakjainak sajátos pszichikumában gyökerezik. És azért oly nagy lélekismerő, mert minden esetben fel tudja fedni azokat a szálakat, amelyek szereplői lelki életének szövődeményeit a társadalmi rendszerben elfoglalt helyükhöz és az abban betöltött szerepükhöz kötik. Ember- és társadalomismerete egységet alkot.

Shakespeare drámai építkezésének egyik legsajátosabb — és leghatásosabb, — gyakran használt szerkezeti elve a kettős, illetve *ismétlődő* cselekmény. A konflikt-

tusos alaphelyzetet önmagában és egyidejűleg mintegy tükörképében ábrázolja, ami az általános drámai szimmetria bonyolult alakzatát eredményezi. Minden fontosabb személynek megvan a maga ellentéte, és egyszersmind — a másodcselekményben — a megfelelője is; az egész rendszer egyszerre fejezi ki az élet ellentmondásosságát, az ellentétek dialektikus egységét, az egységben a változatosságot, a változatosságban az egységet. A *Lear király* a másodcselekményes szerkezet legkikristályosodottabb, legtökéletesebb belső szimmetriájú, legdifferenciáltabb és egyben legegységesebb mintája.

Az öreg király félreismeri lányait: a két érdemtelenre pazarolja szeretetét, és eltaszítja magától a nemes lelkű Cordeliát. Gloster gróf fiait ismeri félre: az aljas Edmundot fogadja kegyébe, és a becsületes Edgart úzi el. Lear is, Gloster is súlyosan megfizet: Lear két lánya gonoszsága királyból földönfutóvá teszi; Gloster büszke főnemesből vak koldussá lesz. A szenvedés megbontja Lear elméjének egyensúlyát; a menekülő Edgar az örültség álarca mögé rejtőzik. A király Bolondja a társuk. Mindhárman, s negyedikként a vak Gloster megpróbáltatásaikban lényegesen egybehangzó ítéletet alkotnak világukról.

Kettős, ismétlődő, de nem párhuzamos cselekményről szólunk, mert a kettő sok helyütt metszi, s a végkifejletben átfedi egymást. A bűdosni kényszerült Edgar sorsa is több tekintetben ismétli a Learét; ám Edgar bizonyos szempontból ellenpárja Learnek, ő az, aki harcosan és hatékonyan száll szembe a rosszal. Ellentétes-ismételője Edgar Cordeliának is: igazságtalan apjához hű, mint amaz, ám belső fejlődése nagyobb ívet fog át; Cordelia elpusztul, Edgar — az igazság és emberség nevében — diadalmaskodik. Edmund Gonerilnek és Regannak nemcsak szövetségese lesz, hanem mindkettőnek szeretője is; egymással csalja meg őket. Tovább taglalhatnánk az ismétlődések, ellentmondások egységeit és változatok motívumrendszerét.

Az ismétlődő cselekmény shakespeare-i szerkezeti elvének esztétikai fontossága, hatássága mellett filozófiai, sőt — nézetünk szerint — a szó mai értelmében vett szociológiai jelentősége van. Régebben nem egy kommentátor egyenesen fogya-tékosságnak, szerkezeti pongyolaságnak tartotta az ismétlődéseket. Elesebb szemű bírálók többször rámutattak: nem fogyatékság ez, hanem nagy erény; az ismétlődés a helyzet, a konfliktus, a viszony vagy a jellem lényegiségét, emberi-művészi igazságát hivatott hangsúlyozni. A társadalomról való *modern*, tudományos tájékozottságú gondolkodás elveti vagy legalábbis erősen megkérdőjelezi az egyedi eset bizonyító erejét, az ismétlődő esetekre — a statisztikailag felfoghatókra, feldolgozhatókra — fordítja figyelmét; az ismétlődést tekinti az általánosság, a szükségyszerűség és lényegiség kézzelfogható ismérvének. A helyzetek, viszonyok, jellemek és gondolatok többszörös ismétlődése — a maguk különbözőségeiben és lényegi egybehangzásaiban — azok autentikus voltát, emberi-társadalmi, következképpen művészi hitelességét bizonyítja. Magától értetődik, hogy a művészi megjelenítésben nem a szoros értelemben vett statisztikai — az egyedi esetek konkrét különbözőségét mindig elmosó — ismétlődésről van szó, hanem éppen a változatossá-ban való ismétlődés konkrét megragadásáról. Az ismétlődés szerkezeti elvének rendszeres alkalmazása Shakespeare zsenialitásának, ember- és társadalomlátása mélységének egyik legkésebb bizonyítéka.

A tragikus konfliktus expozíciója mesejáték-elemmel, népmese-motívummal kezdődik: az agg király le akarja tenni a kormányzás terhét, királyságát felosztani leányai között. Felszólítja őket, fejeznék ki iránta érzett szeretetüket, hogy annak mértékében ossza ki örökségüket. A két nagyobbik lány határtalan szeretetéről biztosítja atyját; a jól felfogott önös érdek hazugságba forduló túlzásra készíti őket. A legkisebb leány önzetlen, kristálytisza és őszinte. Nem tud versenyre kelni nagy szavak kitalálásában nővéreivel; örökség helyett atyja haragját vonja magára, aki kitagadja, eltaszítja magától.

Mesemotívum a mese hangulata nélkül, ám annál telítettebb drámai feszültséggel. Cordelia nem mondja, mint a mesebeli legkisebb s legokosabb leány, hogy úgy szereti atyját, mint ételben a sót. De kimondja azt, hogy úgy szereti, „mint illik és méltó”; nem állítja, mint nővérei, hogy *csak* őt szereti, mert tudja s vallja, hogy — a dolgok rendje szerint — más embert is, jelesen leendő férjét, szeretnie kell. „Szívem gazdagabb, mint nyelvem”; „számhoz nem bírom emelni szívemet”. (10.) Nem mértéktelenül, de őszintén szereti atyját; érdekből hazudni nem akar. Tudja, mit kockáztat, és vállalja a kitagadás, elűzetés ádiumát. Elutasítja egyik kérőjét, mert kiderül, hogy az csupán a remélt hozományért tettett szerelmet:

*Burgund szerelme kincseket vadász,
Én nője nem leszek. (16.)*

Kap férjet rögtön, olyat, ki önértékéért becsüli, a francia királyt.

... A szerelem

Csak úgy szerelem, ha nem zavarjuk össze

Tekintetekkel, melyek a valódi

Ponton kívül esnek. (16.)

A frank szavai Cordeliáé is lehetnének. Ha nem is főtéma e darabban — mint a szerző más műveiben —, itt is jelen van az az eszme, hogy a szerelem megóvándó a rajta kívül álló szempontok, elsősorban az érdeke zavaró, értéktorzító hatásától. Ami vonatkozik a szerelemre, az érvényes a szülő és a gyermek közötti szere-
tetre is.

Cordelia személyisége a darabban nem fejlődik: állhatatossága egyik fő erénye. Eltűnik az első felvonás elején, és csak a negyedik felvonásban jelenik meg ismét; hű és jószágos, bátor és éles eszű, mint amilyenek bemutatkozott.

Annál fokozatosabban bontakozik ki előttünk a cselekmény során Goneril és Regan valója. A kezdeti parádés hazugság után minden cselekedetükkel egy-egy lépéssel lejjebb csúsznak az erkölcsstelenség létrafokain. Önzöek, a birtok- és hatalomvágy megszállottjai; érdemekkel meg nem alapozott kiváltságokat élveznek, és mindenkit gyűlölnék, aki kiváltságaikat korlátozná vagy éppenséggel veszélyeztetné. Kegyetlenek, gonoszak és gátlástalanok, készek megsemmisíteni bárkit — és bármi eszközzel —, aki az útjukban áll. Szövetségesekből — a dolgok logikája szerint — ellenfelekké válnak, mert senki iránt nem lehet lojális az, aki csak önmagát szereti. Goneril végül megmérgezi Regant, azután — midőn minden játsz-
máját elvesztette — öngyilkos lesz.

Regan férje, Cornwall fejedelem, annak gonoszságban méltó párja. Gonosz-
sága okozza vesztét: mikor kivájja Gloucester szemét, annak egyik szolgája karddal támad rá, és halálosan megsebzí. Goneril férje, Alban fejedelem a dráma elején határozatlan és tájékozatlan, passzivitásával támogatja asszonyát és annak társait. Fokozatosan azonban egyre tisztábban lát, elfordul Goneriltől, és a jó ügy mellé áll; Goneril pedig őt is megcsalja Edmunnal, Edmund Gonerilt — Regannel.

A két lány szimmetrikus megfelelője Edmund, Gloucester gróf áruló fia. Shakespeare alakjai sorában Jágó legközelebbi rokona. Skrupulusmentes reneszánsz kalandor, mérész és okos, aki önmaga akar szerencséjének kovácsa lenni. Ninesznek illúziói. Jól tudja, hogy az ember sorsát nem a csillagok irányítják, hogy cselekedeteiért nem természeti és még kevésbé túlvilági erők a felelősek. „Ez a legfőbbesebb: bohózat a világon, hogy midőn szerencsénk beteg [...] balsorsunkra vetünk: napra, holdra és a csillagokra, mintha gazemberek kényszerűségéből volnánk, bolondok az ég akaratjából, semmirekellők, tolvajok, országárulók a szférák hatalmánál fogva, részegesek, hazugok, hazasságtörők csupa engedelmisségből a planétái befolyások iránt, szóval, ami rosszban leledzünk, az mind isteni unszolásból történék. [...] Eh! én biz az lettem volna, ami vagyok, ha mindjárt a legszűzesebb csillag pislogott volna az ég boltozatán, mikor engem fattyúvá nemi-
zettek.” (22—23.)

Apja házasságon kívüli fia, annak címére és vagyonára tehát nem jogosult; hogy mégis megszerezze azokat, féltestvérét, Edgart ki kell tőrnia apja kezéből. Mivel házasságon kívül született, Edmund a feudális rendszer státusszerkezetén is kívül áll. Kívülállóságát úgy tudatosítja, hogy az uralkodó erkölcsöt nem tartja magára nézve kötelezőnek:

Természet, istenem vagy: hódolok

Törvényednek. Mért kéne a szokás

Bilincseit hurcolnom, s magamat

A nemzeteknek finnyássága által

Kifosztani hagyynom, mert tiz, tizenöt

Hóval bátyám után vagyok? Miért

Fattyú? miért korcs? ha szintűgy megütöm

A mértéket, szintoly hőselkű vagyok,

S arcom, mint ama tisztas hölgy fiáé? (19.)

A természeti törvény újkori eszménye, a feudális rendszerben érvényben lévő jogi törvénnyel szemben, az emberek egyenlőségét hirdeti. Ha csak ennyit mondana, ha cselekedeteivel csak e gondolat megvalósítását célozná, igazat kellene adnunk Edmunnak. De ő nem vállalja a haladó humanista erkölcsiséget sem. Nonkonformizmusa nem építően-romboló, nem forradalmi, hanem antiszociális és embertelen nonkonformizmus, mint a mindenkori gonosztevőké. Ármánnyal kíván a fennálló rendszerben magas státushoz jutni. Kihaszználja apja és bátyja jóhiszeműségét, mint Jágó Othellót:

*Hiszékeny apa és nemes testvér, kinél
Lelkéhez úgy nem fér mást bántani.
Hogy ilyesről még csak sejtelve sincs!
S így dőre jámborságát cseleim
Könnyen megnyergelik. (24.)*

Becsstelennek hazudja a becsületes Edgart, s magát mutatja a megcsúfolt tisztaság védelmezőjének. Mint Jágó, Edmund sem a töprengés, hanem a cselekvés embere; gyorsan gondolkodik és ügyesen — mai kifejezéssel: hatékonyan — cselekszik. Sikerei csúcán, céljához közel bukik el.

Az agg király a darab elején nemigen számíthat rokonszenvünkre. Feltehetően jó apa volt (Cordelia is mondja, hogy érezte szeretetét), s valószínű, hogy királyként is megállta a helyét; erre vall, hogy vazallusai — főként Kent és Gloster — becsülik, és szerencsétlenségében is hívek maradnak hozzá. Mi, nézők-olvasók azonban mindkét minőségében szeszélyes zsarnokként ismerjük meg, aki visszaél teljhatalmával. Öreg ember, aki felnőtt gyermekeitől szeretetnyilatkozatokat követel; jótéményeit, ajándékait e nyilatkozatoktól teszi függővé, magyarul: szeretetet zsarol. Eszébe sem jut a kierőszakolt szeretet emberi értékében kételkedni. Mint király is kényúrként viselkedik, aki dicsőítéshez és vak engedelmességhez szokott. Kényúri hatalma elhomályosítja előtte a valóságot; senki sem szokott neki ellentmondani, s ezért azt képzei, feltétlenül és mindig neki van igaza. Ezért ellentétbe is kerül hűséges emberével, Kent gróffal, aki a civilkurázi, az állampolgári bátorság szép s a darabban — ritkaságát sugallva — egyedülálló példáját nyújtva próbálja végzetes tévedésére ráébreszteni:

*... Hol dőre lett a fölség
Ott a becsület nyíltsággal tartozik. (12.)*

Kent merészsége hiábavaló, a tirannus nem hajlik az értelmes szóra, s nem becsüli a jószándékú figyelmeztetést. Kent gesztusában csak a szembeszegülést látja és bünteti: száműzi leghívebb emberét. Kent pedig nemcsak merész, de állhatatos is; kegyvesztetten és száműzve is hű marad Learhez, pontosabban: a jó ügyhöz, amelynek szolgálatára feltette életét. Árnyékként, álruhában végigkíséri Leart viszontagságain, és tőle telhetően védelmezi.

Lear (kétszeres) végzetes tévedése: illúziója, hogy királyi méltóságát megőrizheti, miután a tényleges hatalmat kiadta a kezéből, illetve hogy két nagyobbik lánya örökségjuttatáson vásárolt szeretete megmarad akkor is, amikor már nem lesz mit adnia. A korlátlan hatalom elvakította: nem látja a különbséget a státusának és a személyének szóló szeretet- és tiszteletmegnyilvánulások között. Meg kívánja örizni atyai (családja fölött teljhatalommal uralkodó pátriárkai) és királyi státusát, annak külső jeleivel, anélkül hogy a tényleges szerepeket továbbra is betöltené:

*... Mi csak a királyi
Címet tartjuk meg és járulékait.
Jövedelmek, uralkodás és a végrehajtó
Hatalom legyen tietek, kedves fiaim! (12.)*

Nem fogja fel, hogy — modern szociológiai kifejezéssel — nincsen státus az annak szimmetrikusan megfelelő szerep nélkül. Hosszú uralkodása alatt elhitette magával, hogy a kiváltságos, legmagasabb státus személyi tulajdonságai révén megillette őt; nem tudja, hogy státusát a hatalom tényleges eszközei biztosították, s hogy azoktól magát megfosztván, személyi tulajdonságai elégtelenek lesznek a régi státust fenntartani.

Amit Lear nem, környezetében szinte mindenki pontosan ért. Elsősorban két nagyobbik lánya. Goneril hamarosan kimondja:

*... A bohó agg!
Folyvást szeretné éreztetni súlyát,
Melyet már elvetett. (25.)*

Goneril és Regan nem ismeri el már a hatalommal alá nem támasztott atyai és királyi méltóságot.

Legjobban érti ezt a Bolond. Ő nevezi bolondnak Leart: „Minden egyéb címeidet elajándékoztad, az veled született.” (32.) „...most zérus vagy szám nélkül. Én különb ember vagyok náladnál: én legalább bolond vagyok, te semmi vagy.” (33.) Zérus szám nélkül: státusát veszített, a hierarchiából kiesett, tehát azon belül már nem számító ember. Az udvari bolond a hierarchia legalsó lépcsőjén áll — mégis azon belül.

A valóság gyorsan és durván oszlatja szét Lear illúzióját. Feladott hatalma után fokozatosan elveszíti királyi méltósága külső jeleit is. Méltóságérzetét egymás után érik a csapások; csalatkoznia kell két leánya szeretetében, hálájában, tiszteletében. Társadalmilag egyre lejjebb süllyed. És minél messzebb kerül eredeti státusától, annál emberibbé válik. Hamarosan már nem a királyi méltóságért, hanem emberi méltóságáért küzd. Így fakad ki, mikor lányai valódi szükségleteiről beszélnek:

*Ne szóljatok szükségről. A legalja
Koldus is, bár teng, bír fölöslegest.
Ha természetnek többet, mint mire
Szüksége van, nem adsz, az emberélet
Az állatéval egy értékű lesz. (65.)*

Az emberhez méltó élet feltételei meghaladják a pusztá létfenntartás szükségleteit. Az emberhez méltó élet legfontosabb feltétele — a létfenntartás anyagi eszközei mellett és azok felett — a személy méltóságának elismerése, megbecsülése.

Az emberré válás ára a szenvedés. Megbomlanak Lear régi státusára épült társadalmi viszonyai; szenvedései során új kapcsolatokat alakít ki, olyanokat, amelyek a valóságos, meg nem hamisított emberi értékek tiszteletére épülnek. A vihar-jelenetben, közvetlenül azután, hogy rádöbben: „Elmém bódulni kezd“ — mert felborult körülötte a világ, megbomlott a régi értékrend — a Bolondhoz fordul, most először nem felsőségesen és önösen, hanem emberi együttérzéssel, sajnálattal, szeretettel:

*... Jere
Szegény, bolond fiú, még egy darab
Maradt szivemből s téged szán az is. (72.)*

Az emberi együttérzés első hangja ez. A státusvesztés és szenvedés a szenvedőkhöz, a kiváltságosokkal szemben állókhoz közelíti.

A továbbiakban Lear sorsa összefonódik az Edgaréval, akivel, bujdosóként, a viharban találkozik.

JEGYZETEK

1. Arnold Kettle: *A Hamlettől a Learig*. In: A. Kettle et al.; *Shakespeare a változó világban*. Bp., 1964. 157., 170.
2. G. Wilson Knight: *Universul din Regele Lear*. In: *Studii shakespeareiene*. Buc., 1975. 80.
3. *I. m.* 61—62.
4. Harley Granville Barker, 1927. *A Shakespeare și opera lui. Texte critice* nyomán. Buc., 1964. 124.
5. G. Wilson Knight: *I. m.* 71.
6. *Lear Király*. Ford. Vörösmarty Mihály. *Shakespeare Összes Művei V.* Bp., 1961.
7. Tudor Vianu: *Scieri despre teatru*. Buc., 1977. 282.

ION NOJA

SZERELMES ZÁPOROK

Járvány volt: záporoztak az érzelmes
esők
fejedelmi palástban állt a város,
édes hangzuhattal verte a háztetőt
egy kótyagos gitáros;

mint illatos olajban, e füledt záporok
levében úgy fürödtem újra s újra,

a semmiből, éreztem, rám esorog
nagy kék szemek azúrja;

áttetsző voltam, lagymatag, beteg,
mint hajnali fakó fény bepermetezte
ablak,
s az érzelmes esőktől halántékom felett
fehér füvek fakadtak.

VERESS ZOLTÁN fordítása